Sammanfattning

Sverige har i likhet med merparten andra ekonomiskt högt utvecklade länder en befolkningsutveckling som gör att andelen äldre gradvis ökar och att andelen i vad som brukar benämnas aktiv ålder (15–64 år) minskar. Därmed tenderar andelen av befolkningen som är i arbete att minska. Utvecklingen mot en allt lägre andel av befolkningen i aktiv ålder och i arbete skiljer sig dock mycket åt mellan olika länder. I Sverige är utvecklingen inte lika markant som den är i de flesta andra ekonomiskt högt utvecklade länder. Men de problem som följer av befolkningsutvecklingen finns också i Sverige och också här tenderar problemen att öka över tid.

Det är svårt att göra säkra långsiktiga prognoser för befolkningsutvecklingen framför allt på grund av att det finns en betydande osäkerhet vad gäller den internationella migrationens omfattning och sammansättning men också vad gäller utvecklingen av fertiliteten.

Det har vidtagits åtgärder för att motverka utvecklingen mot att en allt lägre andel av befolkningen är i arbete i många länder. Det gäller sådana åtgärder som syftar till att fler ska arbeta högre upp i åldern, att unga ska komma i arbete i större utsträckning, att kvinnor ska förvärvsarbeta i större utsträckning, att personer med funktionsnedsättningar ska kunna arbeta i större utsträckning, att arbetsmiljön ska förbättras så att fler kan klara av att arbeta, att öka arbetskraftsinvandringen och att sysselsättningen bland de som har invandrat ska bli högre. Det senare gäller i synnerhet sysselsättningen bland de som har kommit som flyktingar men också de som har kommit av familjeskäl.

I Sverige arbetar man i genomsnitt till en högre ålder än vad man gör i de flesta andra länder i Europa. Det är viktigt att uppmärksamma de stora skillnaderna i pensionsålder och utträde ur arbetslivet mellan olika grupper som finns också i Sverige. Åtgärder har

vidtagits i många länder för att få fler att arbeta längre. Det gäller främst förändringar av pensionssystem i riktning mot avgiftsbestämda system och en höjning av den lägsta åldern för uttag av pension. Viktigt är också höjningar av pensionsåldern för de yrkesgrupper som haft lägre pensionsålder än andra. En annan viktig åtgärd är en höjning av åldern som ger rätt att arbeta kvar (”LAS-åldern”). Det bör uppmärksammas att effekterna av sådana åtgärder kan skilja sig åt mellan olika grupper. Åtgärder mot åldersdiskriminering kan också ha betydelse för hur många av de äldre som har arbete och vilka arbeten de har. Subventionerade arbeten för äldre arbetslösa kan ha effekter även efter subventionsperioden.

Unga i Sverige är i regel antingen i utbildning eller arbete. En jämförelse med olika länder i EU visar att andelen av de unga som varken är i arbete eller utbildning (tillhör gruppen *Not in Employment, Education or Training*, vilket förkortas NEET) är näst lägst i Sverige – andelen är endast lägre i Nederländerna. Ett betydande problem i Sverige och i många andra länder är att det ofta tar lång tid för unga att fullfölja sin utbildning. De blir därför etablerade på arbetsmarknaden först relativt sent. Det är viktigt med åtgärder som kan bidra till att förkorta den tid som utbildningen tar givet nivån på utbildningen. Det är också viktigt att ungdomar får en bra studie- och yrkesvägledning så att de mindre ofta ångrar sina val av utbildning och yrke och därför inte senare behöver genomgå en ny utbildning. Det är också viktigt att de unga som har avslutat sin utbildning får hjälp att finna arbete genom aktiv arbetsförmedling och andra åtgärder. Dimensioneringen och sammansättningen av utbildningsutbudet är också viktigt för de ungas möjligheter på arbetsmarknaden. Det är i detta sammanhang mycket viktigt att sammansättningen av utbudet av utbildningar anpassas efter den förväntade sammansättningen av efterfrågan på arbetskraft. Det pågår ständigt en strukturomvandling av näringslivet och också av den offentliga sektorn. Den leder till att sammansättningen av efterfrågan på arbetskraft efter utbildningsinriktning ständigt förändras.

I flertalet ekonomiskt högt utvecklade länder har män ett betydligt högre arbetskraftsdeltagande än kvinnor. Så är det inte i Sverige där både kvinnor och män är etablerade på arbetsmarknaden i mycket hög utsträckning. Det betyder att det inte går att lära mycket av andra länders erfarenheter på detta område. Det går emellertid att lära av de erfarenheter som finns i Sverige på området.

Det finns ju skillnader även i Sverige vad gäller kvinnors och mäns sysselsättning som är viktiga att uppmärksamma. Kvinnor arbetar oftare deltid än vad män gör (och det är inte alltid självvalt) och kvinnor tar betydligt mer av föräldraledigheten och omsorgen av familjens barn än vad männen gör. En utbyggd och mer flexibel barnomsorg skulle kunna bidra till en högre sysselsättning bland kvinnor även i Sverige. Även regler för hur föräldraledighet fördelas mellan föräldrarna kan ha betydelse.

Det är väsentligt med olika stödformer så att personer med funktionsnedsättningar kan komma i arbete i ökad utsträckning och då kan kvarstå i arbete. Det är därvid centralt med samarbete mellan arbetsmarknadsmyndigheter, kommuner och arbetsgivare inom olika sektorer. Ekonomiskt stöd till de arbetsgivare som anställer personer med funktionsnedsättning är en åtgärd som kan öka sysselsättningen. Här kan det finnas anledning att se närmare på den danska politiken på området, bland annat vad gäller utformningen av offentliga stöd som underlättar arbete på den reguljära arbetsmarknaden. För de individer som får en funktionsnedsättning när de är i aktiv ålder är det viktigt med åtgärder som underlättar ett byte av arbetsuppgifter och ofta också av arbetsgivare eller yrke.

En bra arbetsmiljö kan leda till att fler kan och vill arbeta och då oftare till en högre ålder än vad som annars skulle varit fallet. Arbetsmiljön kan påverkas och förbättras genom lagstiftning, tillsyn av arbetsmiljön på olika arbetsplatser samt en ändrad utformning av arbetsskadeförsäkringen så att den blir en primär försäkring som i bland annat Nederländerna. I Sverige är det en ersättning som i regel kompletterar sjukförsäkringen, det vill säga en sekundär försäkring. Vissa arbeten har en arbetsmiljö som är mindre lämpade för de som är äldre och det är därför viktigt med en politik som underlättar en rörlighet i god tid bort från de yrken som är olämpliga för många äldre. Vid jämförelser av hur stor andel av de äldre som arbetar i olika länder är det viktigt att beakta att arbetsmiljön kan skilja sig åt mellan länderna i olika avseenden.

De som kommer till Sverige från andra länder gör det av flera olika anledningar; för arbete, som flyktingar, av familjeskäl och för studier. De som kommer för arbete kommer ju till arbete, men de kan ju i en del fall förlora sitt arbete och behöva få ett nytt. Det är speciellt centralt med olika åtgärder för de som kommer av andra skäl än arbete som underlättar att de blir integrerade och får arbete

och att de då får arbeten som svarar mot deras kompetens. De som har kommit som flyktingar har i regel blivit etablerade på arbetsmarknaden men det tar ofta lång tid. Etableringen går i regel långsammare för kvinnor än för män. Det är viktigt att vidta olika åtgärder för att integrera de som kommit till Sverige. Det är därvid viktigt att uppmärksamma vilken utbildning de har när de kommer till Sverige, validera den och komplettera den när det behövs för att de ska kunna arbeta inom det yrke de är utbildade till. Viktigt är också undervisning i svenska. Diskriminering av utrikes födda är vanligt förekommande och det är viktigt att motverka den genom olika åtgärder. En aktuell fråga är situationen för flyktingarna från Ukraina och att då vidta sådana åtgärder som kan underlätta för dem att få arbete i Sverige.

Det ska understrykas att det inte finns en enskild åtgärd som kan lösa alla de problem i samhällsekonomin som följer av att en allt större andel av befolkningen är äldre och att andelen av befolkningen som är i arbete tenderar att minska som ett resultat av denna utveckling. Men det finns ett flertal åtgärder som kan bidra till att motverka dessa problem. Vissa har effekter på relativt kort sikt medan andra har effekter på i huvudsak lite längre sikt. Även de åtgärder som har effekt på längre sikt är viktiga då andelen som är äldre i befolkningen kommer att öka gradvis. Att andra länder har samma utveckling, att befolkningen till en ökande andel består av äldre, och att flera länder haft en sådan utveckling under längre tid än Sverige gör att vi kan dra nytta av deras erfarenheter av olika åtgärder.

Det finns många åtgärder som kan leda till att arbetsutbudet och andelen av befolkningen som är i arbete ökar. En del kan få effekter redan på kort sikt, som till exempel sådana som underlättar arbetskraftsinvandring och även de som siktar på att integrationen på arbetsmarknaden av de som kommit till Sverige av andra skäl går betydligt snabbare än vad den gör nu. Andra åtgärder som kan få effekter i närtid är de som siktar på att öka sysselsättningen bland personer med olika typer av funktionsnedsättning. Åtgärder som bland andra de som siktar på att få fler ungdomar att fullfölja sin utbildning eller att göra det snabbare kan få effekter först på lite längre sikt men de är lika viktiga då utvecklingen mot att andelen av befolkningen som är äldre är en gradvis utveckling. Åtgärder som kan vidtas relativt snabbt, men där effekterna först kommer med ett

antal års fördröjning är mycket viktiga för att motverka att andelen av befolkningen som är i arbete gradvis minskar.